

## בליעת איסורים ע"י חום - גוש, כלי ריק וחם, כלי ראשון קר

### ❖ הקדמה

א. בשיעור שעבר דיברנו על בישול ובליעה בכלי שני ועירווי. ראינו שהתוס' קבעו שההבדל בין כלי ראשון לשני הוא, שכלי ראשון מתקרר לאט מתוך שדפנותיו חמות ושומרות על חום המאכל; ואילו כלי שני מתקרר מהר, מתוך שדפנותיו צוננות ומצננות המאכל.

ב. מדבריהם משתמע שבישול אינו תהליך שמתרחש ברגע אחד, אלא הוא תהליך הדרגתי ומתמשך. חכמים רצו לתת בידנו כלים לדעת מתי יש לחוש לבישול ומתי לא, ולכן קבעו שכלי ראשון מבשל ושני לא, היות שברוב הפעמים כלי ראשון עשוי לבשל אחר זמן, ואילו כלי שני לא יתקרר במהירות ולא יספיק לבשל.

ג. מסקנה שניתן להגיע אליה היא, שגם בליעה אינה מתרחשת מיד, אלא היא תהליך מתמשך. אלא שבכלי ראשון סביר שבסוף התהליך יצליח המאכל להיבלע בכל הכלי, ואילו בכלי שני סביר שהמאכל יתקרר לפני שיצליח להבליע בכל הכלי או ברובו.

ד. נראה שהנחה זו עמדה בבסיס דבריו של חמודי דניאל (לא הובא בדפי המקורות; מופיע בפת"ש ס"י קה ס"ק ח), הסובר שכלי ומאכל אינם בולעים מיד, ואם המגע שלהם עם המאכל האסור היה לזמן קצר - אינם נאסרים.

**הפוסקים כולם** דוחים את דבריו, משום שבהרבה מדברי הראשונים רואים שהאיסור מתרחש מיד.

נראה להציע דבר אחר - אמנם חמודי דניאל צודק בעיקרון, שבליעה אינה מתרחשת מיד, אלא שחכמים לא רצו להיכנס לחילוקים אין סופיים (שיצטרכו להגדיר את חום המאכל וכמותו; טמפי החדר; טמפי הכלי וסוג הכלי; משך הזמן; ועוד חילוקים מחילוקים שונים), ולכן קבעו גדרים - כלי ראשון מבשל ומבליע בכל המאכל והכלי מיד, כלי שני אינו מבשל ואינו מבליע / מבליע כדי קליפה.

המסקנה מדברינו היא, שאחר זמן קצר הכלי / המאכל אסור רק מזרובן ולא מדאורייתא, ונוכל לסמוך על כך בצירוף לקולות אחרות.

ה. אף שתובנה זו קורצת לנו ונראית מסתברת, אנו נסתבך כשנגיע להגעת כלים, כי לפי דברינו לא נוכל להסתפק בהכנסה רגעית של הכלי לדוד הרוחני, אלא נצטרך להשהותו שם איזשהו זמן. ואע"פ שישנם ראשונים שכתבו שצריך שהכלי המוגעל יהיה במים משך זמן, דבריהם קשים, כי הם נתנו דבריהם לשיעורין.

### ❖ גוש רותח

א. הפוסקים נחלקו מה מעמדו של מאכל מוצק, שהונח בכלי שני. יש שפסקו שאף שכלי שני אינו מבליע / מבליע כ"ק, כאשר המאכל הוא גוש (כמו שניצל, דג, קציצה ופשטידה) הוא מתקרר לאט

יותר ושומר על חומו. לכן לדעתם בגוש אין משמעות לאיזה כלי הוא עבר - שני שלישי או רביעי - עדיין יהיה לו מעמד של כלי ראשון המבליע בכל המאכל.

ב. **לדעת רש"ל** גוש מתקרר לאט יותר ממאכל נוזלי, מפני שמאכל נוזלי בא במגע ישיר עם דפנות הכלי, ולכן הוא מתקרר מהן. ואילו **גוש אינו מתקרר מהדפנות**, מפני שאינו במגע ישיר איתן, לכן כל זמן שהיד סולדת בו - דינו ככלי ראשון. ואף שבכלי ראשון הדפנות שומרות על חום המאכל ובגוש לא, העיקר הוא שהדפנות אינן מקררות את המאכל. בדברי רש"ל רואים שלא רק מאכל שבאופן טבעי הוא גוש, כדג וכדו' נידון ככלי ראשון, אלא כל מאכל שאינו רוטב נידון כך - כמו **תבשיל אורז או דוחן**.

ג. **הרמ"א חולק על המציאות** אותה מתאר רש"ל, וקובע כי גם נראה לעינים שרוטב רותחת יותר שומרת חומו מדבר עב'. לכן לדעתו אין הבדל בין נוזל לגוש, ובשניהם כלי שני אינו מבשל וגם אינו מבליע או מפליט.

ד. הויכוח בין רש"ל לרמ"א נמשך גם **למסגרת הראיות** מדברי הפוסקים, כאשר כל אחד מטה ומפרש המקורות אליבא דשיטתו. אולם נראה כי יסוד המחלוקת הוא תפיסת המציאות השונה, והדיון במסגרת הראיות משני.

ה. **לט"ז** דרך ביניים: לדעתו גוש נידון ככלי ראשון רק בתוספת **'דוחקא דסכינא'**, אולם ללא זה יהיה למאכל המוצק דין של כלי שני, כדעת רמ"א. תהיה נפק"מ בין רש"ל לט"ז במקרה צלחת שהונח עליה מאכל חם: לדעת רש"ל הצלחת בולעת כולה, כי הגוש נידון ככלי ראשון. ואילו לדעת הט"ז לגוש יהיה מעמד של כלי שני, וזה אינו מבליע כלל / מבליע רק כדי קליפה.

ו. **הש"ך** מצדד בדעת רש"ל. אך הוא מוסיף **שבמקרה והגוש בא יחד עם נוזל**, כגון 'אורז ודוחן אם הוא נשפך', יהיה למאכל דין כלי שני ולא דין גוש, כי הדפנות באות במגע עם הנוזל, ומקררות דרכו גם את המוצקים.

מאידך, **הפלתני** (בסי' קה) **והחת"ס** (בהערות על שו"ע סי' קה) מביאים ראיות מדברי התוס' שלגוש אין מעמד מיוחד, ואינו מבשל בכלי שני. לכן הם פוסקים כרמ"א.

ז. **לענ"ד** מבחינה מציאותית צודקים גם רש"ל וגם הרמ"א: דפנותיו החיצוניים של מאכל מוצק מתקררים מהר, כאשר חלקו הפנימי מתקרר לאט; ואילו במאכל נוזלי מתקרר כל המאכל בערך באותה מהירות.

לכן **הט"ז כמעט צודק**, ומאכל גוש ידון ככלי ראשון רק אם דחף לתוכו כלי, ואפילו אין שם 'דוחקא דסכינא'. ויחשב כלי שני לגבי מגע בדפנותיו החיצוניות.

ח. כמובן שיש להעיר, שלפי דברינו בהקדמה שהבלעה היא תהליך מתמשך, יתכן שהגוש לא יצליח להבליע אף ע"י חלקיו הפנימיים, אם נחתוך אותו ונהפוך את פנימיים לחיצוניים, ואז גם חלקים

אלו יתקררו במהירות. בליעה תהיה רק אם נתחוב את הכלי בתוך הגוש, ונשאירנו שם באופן שהחלקים הפנימיים לא יחשפו.

### ❖ מצקת וכלי ריק וחם

א. **הט"ז דן בדברי המהרי"ל**, שכתב בהלכות פסח שהכשרת כלים ע"י עירווי כ"ר, צריכה להיות מהכלי שעמד בעצמו על האש, ולא ע"י שישאב במצקת מאותו כלי שעל האש. מפני שלמצקת דין כלי שני.

ב. המהרי"ל מוסיף, **שאם המצקת שוהה** בתוך הכלי הראשון, וכשהיא שם מעלים המים רתיחות - אז גם המצקת נחשבת כלי ראשון, וניתן להגעיל בעזרתה.

דבריו ניתנים להתפרש **בשני אופנים**: (1) כדי שהמצקת תחשב כלי ראשון צריכים להתקיים שני תנאים, הראשון שהמצקת תשהה בתוך הכלי שעל האש; והשני שהמים בכלי שעל האש יעלו רתיחות. (2) יש רק תנאי אחד שצריך להתקיים כדי שהמצקת תחשב כלי ראשון, והוא שהמים יעלו רתיחות כשהמצקת בתוכן. אין חובה להשהות את המצקת בתוך המים, אלא שבד"כ יתקררו המים כשמכניס לתוכם את המצקת ויפסיקו להעלות רתיחות, לכן בפועל צריך לחכות כשהמצקת במים עד שיהיו רתיחות.

ג. הט"ז עצמו הבין במהרי"ל כאפשרות הראשונה, ולכן תמה **'מאן מפיס כמה תהיה השהייה'**. אילו היה מבין כמו האפשרות השניה, לא היה הט"ז תמהה כמה זמן צריך להשהות, שהרי לפי אפשרות זו המהרי"ל מציין במפורש כמה צריך לחכות.

ד. כמו כן, רואים הבנה מחודשת מהט"ז על אופן פעולת הגעלה והפלטה: בהגעלה לא זו בלבד שהמים צריכים להיות רותחים, אלא **הכלי המוגעל עצמו הופך להיות כלי ראשון**. פעולת ההגעלה נובעת מחימום הכלי עצמו עד לטמפ' מסויימת, ולא (רק) מכך שהוא בא במגע עם מים רותחים.

לכן הט"ז ממאן לקבל האפשרות שלמצקת יהיה דין כלי שני, שהרי כשהיתה בתוך הסיר היה לה דין כ"ר (שהרי שם היא מפליטה, סימן שהיא חמה ככ"ר), ולא יתכן שאחר הוצאתה היא תרד מדרגה מכ"ר לכ"ש.

אילו לא היה הט"ז סובר כך, היה יכול להניח שיש למצקת דין כ"ש עוד כשהיא בתוך הסיר, ואעפ"כ היא מבליעה ומפליטה בגלל חום המים שבכלי, וכשמוציאים אותה מהכלי נשאר לה דין כלי שני.

ה. **בסוף דבריו** מביא הט"ז דברי **התוס'**, שהתלבטו לגבי מעמדה של קערה המונחת בתוך מחבת רותחת, אם יש לקערה זו דין כ"ר ומותר להגעיל בעזרתה, או שיש לה רק דין כלי שני. מכך לומר הט"ז **שמעמדו של כלי כזה מוטל בספק**, ויש להחמיר בו. כך גם **מסקנת הש"ך**.

לפיכך אין מגעילים באמצעות כלי כזה, כמו שכתב המהרי"ל. ומאידך, יש לו דין כ"ר לחומרא, שמבשל ומבליע ומפליט.

ו. קודם שהביא הטי"ז את דברי התוס', הטי"ז עוד סבר שלמצקת דין כלי ראשון. הוא מקשה על עצמו מדברי **תרומת הדשן**, ונבאר את קושייתו.

תרומת הדשן דן בכף חולבת שהוכנסה לתוך סיר בשרי פעם אחר פעם.

יש פוסקים הסוברים שכדי להתיר את המאכל שבסיר נצטרך שיהיה בו פעמים שישים נגד הכף: פעם אחת שישים כדי לבטל את כל החלב הבלוע בכף; ועוד פעם שניה שישים, כי יש לחוש ש 59/60 חלקים מהחלב הבלוע בכף נפלטו, ונבלעו במקומם 59 חלקי בשר (כך שחלק החלב שנשאר בכף לא נתבטל), והבשר הזה נעשה כולו איסור יחד עם אותו חלק חלב שנותר בלוע בכף. בפעם השניה שהכניסו הכף לתוך הסיר, נפלט כל מה שבכף, ונמצא שהסיר בלע שתי כפות של איסור.

תרומת הדשן עצמו סובר שדי שיהיה בסיר רק פעם אחת פי שישים נגד הכף, דהיינו נגד החלב שהיה בכף בתחילה. ואת מה שהכף בולעת אין צורך לבטל, מפני שמה שהיא בולעת מחובר למה שמחוץ לה, והרי יש שישים בסיר לבטל הכף. וגם אין לומר שאחר הוצאת הכף נאסר מה שבלוע בה (וכבר אין שישים לבטל החלב), מפני שאחר הוצאתה מהסיר - לכף דין כלי שני ולא דין כלי ראשון, ולא פלט ולא בלע.

הרי שרואים שתה"ד סובר שאחר הוצאת הכף מהכלי יש לה דין כלי שני.

הטי"ז מתרץ שכלי שעמד על האש, **אם ריקנו אותו מתוכנו, וכבר הוסר מהאש**, יש לו דין כלי שני. כנראה מטעם שכלי ריק אינו מסוגל להחזיק את חומו.

ז. **הפרי מגדים** תמה על מסקנת הטי"ז שלכלי ריקן יש מעמד של כלי שני, שהרי הטי"ז הסתמך על דברי תה"ד שדי לבטל הכף בפעם אחת ס'. ואילו ה**שו"ע** פסק להלכה שצריך לבטל בפעמים ס'. ואף **שהרמ"א** היקל שדי בפעם אחת ס', היינו מטעם שמדאורייתא מין במינו בטל ברוב מדאורייתא (לכן הבשר שנבלע בכף החולבת מתבטל מדאורייתא ברוב, ורק מדרבנן צריך שישים לבטלו. אך כיון שלא ידוע לנו כמה בשר נבלע בכף, ויתכן שלא נבלע בשר כלל, או שכל החלב נפלט בפעם הראשונה, אפשר להקל ולהניח שיש די לבטל האיסור), ולא מטעם שהכף קרה ככ"ש אחר שהוצאנו אותה מהכלי הראשון.

#### ❖ כלי ראשון שאין היד סולדת בו

א. **הרשב"א** (תורת הבית הקצר, בית ד שער א ב ע"א, הובאו בתחילת דברי רש"ל שבדף המקורות) כתב שגם בחום שאין היד סולדת בו יש לחשוש, וז"ל: "...ואין דברים אלו נכונים! שחום בית השחיטה וחום חלב הכסלים מועט הוא מחום כלי שני, ומפליטין ומבליעין. כמו שיתבאר, שאין הבליעה והפליטה תלויין בבישול, ולפיכך חוששין לכל חום שע"י האש, ואפילו אין היד סולדת בו, כמו שביארנו". דבריו הובאו גם בטור.

ב. חשוב לראות מהם **המקורות לדברי הרשב"א**. בדבריו הוא מזכיר את 'חום בית השחיטה' ו'חום חלב הכסלים'. בכך הוא מתייחס לשתי סוגיות במס' חולין [ח ע"ב], בראשונה מוזכר שאם שחט בהמה בסכין של עכו"ם עליו לקלוף את בית השחיטה, שבלוע מהסכין האסור מחמת רתיחת הבשר; בשניה מוזכר שאין להניח את חלב הכסלים (שאסור מדאורייתא משום חלב) ע"ג הבשר שנשחט עתה, מפני שמתחמם וזב ע"ג הבשר.

ג. **רש"ל** דוחה את דברי הרשב"א, בנימוק שאין להביא ראייה מחוס בית השחיטה והבשר, מפני שמדובר בצורת חוס שמבליעה יותר מחוס רגיל ('חוס הטבעי'). עם זאת לדעתו יש לחשוש בכלי ראשון המונח ע"ג האש, מפני **שבירושלמי החמירו בו**, ויעשו הרחקה לכלי ראשון.

ד. הרשב"א עצמו מעיד שכבר רבותיו דחו את הראיה של בית השחיטה מטעמו של רש"ל, אך דבריהם לא נראו לו כלל, ונימק דבריו.

ה. **תורת חטאת** (ספר הפסיקה המרכזי של הרמ"א בעניני איסור והיתר) דן פעמים במקרה של חוס כ"ר שאין היד סולדת בו, אך **פסיקותיו סותרות זו את זו**: בס"י כג סע"ג הביא דברי הטור והרשב"א שגם כשאין היס"ב צריך לקלוף; ובס"י נז סע"י יב סתם שהכל מותר כשאין היס"ב. **המנחת יעקב** (לר' יעקב ריישר, בעל 'תורת השלמים') תרץ הסתירה, שבס"י כג הרמ"א דן במאכל ולכן הצריך קליפה, מפני שמאכלים רכים ונוחים לבלוע אפילו בחוס נמוך. ואילו בס"י נז הרמ"א דן בכלים, ואלו אינם בולעים בחוס נמוך, ולכן אינם צריכים אפילו קליפה. דבריו קצת קשים, שכן דברי הרמ"א מבוססים על הרשב"א, וזה הלא הוכיח דבריו מסוגיית בית השחיטה, ושם מדברת הגמרא על **איסור שנפלט מסכין**, הרי שחוס נמוך מפליט אפילו מכלים. אמנם **אפשר ליישב**, וכן מדוקדק מרש"י שם (חולין ח ע"ב ד"ה קולף), שהחוס אינו מפליט מדפנות הסכין, אלא רק מבליע בבהמה את השומן הדבוק לדפנות הסכין.

ו. **הש"ך** דן בדברי רש"ל ותמה עליו, שהרי בירושלמי כתוב שעשו הרחקה לכלי ראשון ש'אין היד שולטת בו', כלומר שהיד סולדת בו, אך לא מצויין שעשו הרחקה לכ"ר שאין היד סולדת בו! **למעשה** ש"ך מורה להחמיר ולהצריך קליפה בגלל דברי הרמ"א בתורת חטאת, למרות שמשאר הפוסקים לא נראה כן. ולפי דבריו יש להחמיר לא רק בכלי ראשון העומד על האש וטרם הספיק להתחמם, אלא גם בכלי ראשון שהוסר מהאש והספיק כבר להתקרר. נראה שגם הוא יקל **בהפסד מרובה**, משום שרוב הפוסקים אינם סוברים שחוס כזה מבליע.

ז. **התשואות חן** (הובא בפת"ש) מקבל דוקא את דעת רש"ל, לכן מצריך קליפה כשאין בכך הפסד מרובה. וכל זה דוקא בכלי ראשון קר ועדיין הוא על האש, אך כלי שהוסר מהאש וכבר אין היס"ב - אין צורך להחמיר בו כלל.

ח. בשולי הדברים, ברצוני לראות את דברי **הפמ"ג**: הוא דן בירושלמי שממנו למדו רש"ל והש"ך את דיניהם, ומראה שפירוש הירושלמי אחר לגמרי. לדבריו, הירושלמי דן בגזירת חכמים שאין **להפשיר (=לחמם) מאכל נגד המדורה**, ואף שבהפשרה זו אין שום איסור, חששו שמא יבוא לידי בישול. הירושלמי ממשיך ושואל מדוע התירו כולם להפשיר בכלי שני, ומסיק שדוקא בכלי ראשון יש לחוש שמא המאכל יתבשל, אבל אין לחוש שמא המאכל יתבשל בכ"ש, מפני שהיד שולטת בו, או מפני שכ"ש אינו מבשל אף שהיס"ב. לכן לא עשו הרחקה בכ"ש.

מכל מקום, ברור שהירושלמי עוסק רק **הרחקות בדיני שבת**, ורק בכלי שהיד סולדת בו שעשוי להגיע לבישול, ולא בהרחקות מדיני איסור והיתר כשאין היד סולדת בכלי. לכן מירושלמי זה אין ראייה לכאן ולכאן.

ט. הפרי מגדים מעיר שהפירוש הנ"ל נכון לפי גירסאתו בירושלמי, אך מדברי הש"ך והפר"ח נראה שהיתה להם גירסא אחרת, ולפיה הדיון 'מה בין כלי ראשון לכלי שני' אינו נסוב על הרחקת הפשרה, אלא על המשנה שהתירה ליתן תבלין בכ"ש ולא בכ"ר.

לפי גירסתם, מדברי ר' יוסי רואים שישנו איסור דוקא בכלי ראשון היות שהוא רותח, ואילו בכלי שני אין איסור כיון שהיד אינה סולדת בו. ולכן מסתבר שגם בכ"ר שאין היס"ב לא יהיה איסור (לא ברור לי למה הכריע הש"ך שאם אין בישול סימן שאין הבלעה, ואולי זה קשור למח' הראשונים שראינו בשיעור שעבר בקשר לזיקה בין בישול להבלעה).

י. יש להעיר כאן הערה מחקרית באשר לנוסח הירושלמי. תחילה נציין שכת"י ליידין הוא המקור לדפוס ונציה, וכמעט כל שאר הדפוסים שלפנינו הם צאציו של דפוס זה, אלא שיד המגיהים והמעתיקים נשתלחה בהם.

בדפוס זיטומיר רואים שהגרסה בסוגייתנו כמו אצל הפמ"ג, שהשאלה 'מה בין כלי ראשון לכלי שני' נסובה על גזירת הפשרה. אולם בכת"י ליידין ובדפוס ונציה מופיע המשנה מס' שורות קודם לכן. מתוך ההקשר ניכר שישנה טעות במיקום המשנה, שכן ברור שראייתו של ר' מנא 'ההן פינכא דאורזא וכו'' היא המשך למח' שלפני המשנה, ור' מנא מביא ראיה שגם בכלי שני האוכל רותח. וכן העיר ר"ש ליברמן שיש טעות במיקום המשנה. נראה שמטעם זה העבירו בדפוסים מאוחרים את המשנה הלאה, לפני סוגיית 'מהו ליתן תבלין מלמטה'.

אולם ניתן היה לתקן באופן אחר, ולהעביר את המשנה אחורה, לפני סוגיית 'הכל מודים בכלי שני שהוא מותר'. באופן זה תתפרש כל סוגיית 'הכל מודים בכלי שני' בצורה שונה לחלוטין, כפירוש למשנה, ולא כהמשך לסוגיית גזירת הפשרה. ניכר שהש"ך והפרי"ח גרסו באופן זה, ולא כגירסת הספרים שלפנינו.